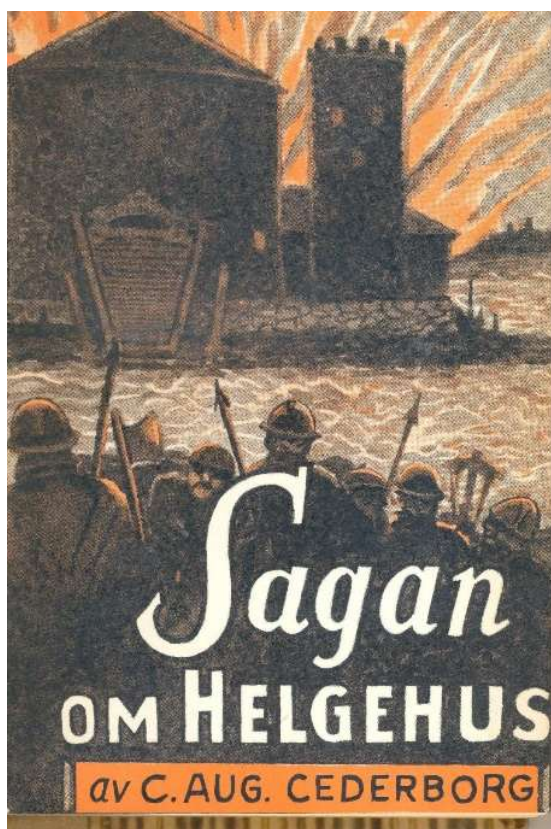


I Cederborgs fotspår – Sagan om Helgehus.

Karin Englund

Bra böcker kan man läsa flera gånger och en av mina favoriter är Sagan om Helgehus, skriven av Carl August Cederborg år 1922. Handlingen utspelar sig i Knislinge med omnejd och själva historien är baserad på en sägen Cederborg hört. Första gången jag läste boken var i tonåren och som boende i Knislinge var det naturligtvis spännande att läsa om platser jag väl kände till.



Cederborg föddes 1849 och bodde som barn i informatorsbostället utanför Vanås östra mur. (Cederborg stavar slottet Vanås men jag gissar att Wanås är vanligare nuförtiden.) Hans pappa Tufve var informator åt barnen på slottet. En minnestavla med Cederborgs egen skiss över bostaden är uppsatt på platsen men inget av boningshuset finns kvar då det flyttades till Västerslöv och där senare brann upp. Under sin barndom gick Cederborg ofta omkring i skogarna kring Vanås och fantiserade ihop äventyr; till en början hämtade från sägner han fått berättat för sig och senare från sådant han läst. Då han var tolv år fick pappan tjänst som kyrkoherde i

Kviinge/Gryt och familjen flyttade till Kviinge prästgård.

I vuxen ålder var Cederborg en tid lantbrukare på Hökaröd, en gård några kilometer söder om Hanaskog, men därefter gick han helt över till tidningsbranschen och flyttade 1883 först till Helsingborg och senare till Stockholm. Bortsett från ett återbesök 1886 återvände han inte igen så när hans karriär som romanförfattare tog fart runt år 1900 hade han alltså för länge sedan lämnat hembygden. Dock behöll han brevlades kontakten med bland andra

författaren och hembygdsforskaren Pehr Johnsson. Dog gjorde han i Saltsjöbaden i Stockholm 1933.

I denna artikel har jag valt att varva sammanfattningar av romanen med nedslag på några av de platser där historien utspelar sig. På så sätt följer vi karaktärerna geografiskt i spåren. Men resan sker också historiskt då mycket av det Cederborg beskriver från sin samtid har hunnit förändras under de dryga hundra år som gått. Tidigare versioner av artikeln har publicerats i Göinge, Knislinge och Hjäsås Hembygdsföreningars årsbok 2018 samt i Skånes Skogskarlarars tidskrift I Kärrkanten 2025.

Pilskottet i Olinge skog

Sagan om Helgehus utspelar sig runt år 1330 och i det inledande kapitlet har Peder Hegendall, borgherre på Vanås, anordnat en jakt i skogarna kring slottet. Hans dotter, jungfru Rigmor, deltar liksom bland andra hennes blivande make Rolf Dyre samt Claus Röde – borgherre på Helgehus. Under jakten söker Claus upp Rigmor och säger att hon innan vinterns slut ska vara antingen hans hustru eller hans frilla. Strax därefter blir Rolf skjuten i ryggen av en omärkt pil. Claus kommer aldrig tillbaka till Vanås efter jakten och flera tecken tyder på att det är han som skjutit; bland annat har han strax efter tidpunkten för skottet setts rida på Olingevägen i riktning mot Knislinge.

För de läsare som inte är så välbevandrade i Knislinges geografi kan ett par kartor här vara på sin plats. Från Historiska kartor på Lantmäteriets hemsida – där man kan hitta både äldre kartor och diverse lantmåteriförrättningar – har jag hämtat den äldsta kända kartan över Knislinge, gjord 1696. På denna karta syns både Olingevägen, Knislinge kyrka och Hölen; alla tre förekommande i Sagan om Helgehus. Någon väg mellan Knislinge och Vanås är inte utritad men i en ekonomisk-topografisk beskrivning av Kristianstads län år 1762 anges den vara ”i godt stånd”. När vägen tillkom, eller åtminstone fick ett sådant skick att den räknades som väg, är för mig därför oklart. Beträffande Vanås slott så kallar Cederborg vid ett tillfälle detta för ”den gamla borgen” men faktum är att den förste kände ägaren tillträdde först år 1440 så här ger han borgen – åtminstone på platsen den står idag – lite högre ålder än den egentligen har. En intressant detalj är att den andre ägaren av borgen, Jep Hegendall, är namne med Rigmors yngre bror så här tycks Cederborg ha hämtat inspiration från verkligheten.



Bild 1: Karta över Knislinge 1696. (Ursprungskartan från Lantmäteriets historiska arkiv, artikelförfattarens tillägg.)



Bild 2: Karta över Knislinge 2025. (Ursprungskartan från eniro.se, artikelförfattarens tillägg.)

Helgehus

För att utröna varför Claus inte deltog vid festligheterna samt fråga honom vad han vet om den omärkta pilen, så rider en trupp från Vanås ned till Helgehus. Claus Röde känner sig anklagad men bedyrar att han är oskyldig och tillägger att

han, om han inte sagt allt han vet om skottet, ska sättas som vindflöjel på sin egen tornspira.

Borgen Helgehus och platsen där den skulle ha legat beskriver Cederborg på följande vis:

Till höger om bron utvidgade sig ån till en liten sjö, den tiden kallad Borgsjön. I denna lilla sjö fanns endast en holme, men den låg just vid åns inflöde i sjön, således helt nära bron, och genom den delades ån i tvenne armar, båda starkt forsande, sålunda omslutande holmen med en bred gördel av skum. Hela utrymmet på denna holme upptogs av en gammal grå, av granit uppförd borg med tinnar och torn och en vindbrygga, som från Knislingesidan ledde över forsen och mynnade ut i ett mörkt portvalv.

Den lilla sjön benämnd Borgsjön kallas idag för Hölen och på kartan från 1696 för Höllge. Båda dessa ord betecknar enligt SAOB en större fördjupning i en flod, ofta med en utvidgning av denna, vilket är en beskrivning som stämmer bra in på Helgeås höl. Angående borgen som enligt olika versioner av en sägen skulle stått i Borgsjön så skriver Cederborg i en fotnot att han hört tre olika namn på denna nämligen Helgehus, Attaholm och Helgedal. Naturligtvis skulle man vilja veta ifall de sägner Cederborg hänvisar till finns att få tag på än idag!

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet reste folklivsforskare runt i bygderna och nedtecknade bland annat sånger och berättelser från vardagslivet men även lokala sägner. I bibliotekens samlingar samt från Folklivsarkivet i Lund, som har digitalt tillgängliga skrifter via sin hemsida, finns några stycken som handlar om borgen i Knislinge. Den äldsta jag hittat är från 1880-talet och häri omtalas herrgården Attaholm som låg nedanför Knislinge kvarnar. Kvarnar fanns på både västra och östra sidan av ån och kan ses på kartan från 1696. Attaholm skulle av någon anledning ha sjunkit i ån men tornspiran skulle vid klart väder ännu kunna ses nere på botten.

Enligt en annan version, från 1910-talet, låg borgen mitt i den vida och nästan bottenlösa ån och beboddes av en syndig och elak riddare som för att få god jaktlycka stoppade oblat i bösspipan och därmed sålde sin själ till djävulen. Som straff sjönk en tid därefter hans borg.

En tidningsintervju, också den från 1910-talet, gjordes med Samuel Bengtsson (Norup) och i denna berättade han att borgen skulle ha hetat Norup och varit en föregångare till Norups gård. I hans version blev borgen i krigstid belägrad och då förnödenheterna tog slut tvingades den uppges varpå fiendeskarorna stormade borg och borggård som blev så fullpackade med folk att hela holmen sjönk i djupet. Även om tornspirorna inte längre gick att se kunde platsen ändå utpekas i det att vattnet snurrade runt, runt rakt ovanför dem.

I den fjärde källan, från 1920-talet, uppger en sjuttiofemårig man att han av ”de gamle” hört berättas om ett stort slott som stått i den djupa Højle mitt för Norup. Detta skulle ha bebotts av en ond borgherre och när folket en gång i massor stormade borgen sjönk den i djupet då holmen underminerats av ån. Också denna man säger att man förr i tiden kunnat se tornspirorna.

Cederborg skriver i Sagan om Helgehus att han under 1870-talet av en gammal man fått berättat för sig att denne vid lågvatten sett stora högar av sten, liknande en ruin, på den plats där det sägs att borgen skulle ha legat. Vid ett tillfälle försökte Cederborg själv lokalisera borgen men vattnet var för grumligt för att han skulle kunna se särskilt långt. I boken placeras Helgehus precis vid inloppet till Hölen, det vill säga strax nedanför där kraftverket står idag.

Cederborg beskriver Knislingebron som ”ett i utveckling statt industrisamhälle” och så var det under decennierna strax före och efter förra sekelskiftet. Kvarnar och sågverk fanns sedan tidigare och nu startades bland annat mejeri, skofabrik, elverk och mekanisk verkstad. Själva bron över Helge å – Knislingebron – var ursprungligen av trä men ersattes av en stenbro år 1880, bara ett par år innan Cederborg lämnade bygden. Han bör därför ha upplevt både träbron och stenbron. Flyttar vi oss till nutid så står nämnda stenbro kvar men används endast för gång- och cykeltrafik medan biltrafiken sker på bredvid liggande betongbro.



Bild 3: Här stod Helgehus. Från vänster syns kraftverket, gamla mejeriet och skofabriken som kan anas bakom träden. (Artikelförfattarens fotografi, 2025-09-26)

Vad beträffar industrierna i närheten av bron är ett par av byggnaderna rivna medan till exempel skofabriken och mejeriet numera hyser företag och lägenheter. Gatunamnen Mejerigatan, Lejongatan (Lejonskor) och Anitagatan (Anitastrumpan, Strumpfabriken byggd 1930) minner dock om tidigare verksamheter. Dagens kraftverk uppfördes 2014 på samma plats och med tegel återanvänt från sin föregångare från år 1925 som inledningsvis uppfördes för att ge ström åt skofabriken.

Ytterligare nidingsdåd

Rigmor misstänker att Claus Röde kommer göra fler försök att röja Rolf ur vägen och ger honom en skyddsamulett. Denna kommer väl till pass då Rolf, på väg till sitt trolovningssällskap på Vanås, ska passera med sitt följe över bron vid Spånga. I boken är bron av trä och byggd på pålar och just som Rolf ska rida ut på den kommer en kraftig vindpust och blåser bort hela bron. Vid en närmare undersökning konstateras att bropålarna nästan helt genomsågats – något som möllaren hört ske under natten – och skulle ha brustit ifall någon försökt gå över.

Från allra första början tros endast en spång lett över Almaån och att det är härifrån som orten Spånga fått sitt namn. I en topografisk beskrivning med militär anknytning från 1818 står att bron vid Spånga mölla är ”en 100 Alnars Trädbro” (100 alnar motsvarar ungefär 60 meter) medan dagens bro är gjord av sten och betong och försedd med årtalet 1871. Betongen i bron tillkom först hundra år senare så man kan anta att årtalet anger när själva stenbron blev uppförd vilket gör den jämngammal med stenbron i Knislinge. Vid denna tid hade Cederborg studerat några år i Lund men bodde nu åter i Hanaskog och hjälpte pappan med hans ”prästajordbruk”.

Själva möllan i Spånga låg i vinkel med boningshuset men brann ned år 1918 och idag återstår endast valvet genom vilket vattnet leddes in i kvarnen. Nedströms bron ska ha funnits både sågverk och smedja och uppströms bron en benstamp liksom ytterligare en mölla kallad Övre mölla. En av de sista möllarna i Spånga hette Sven Svensson, förmodligen mer känd under namnet Spånga-Sven. Enligt husförhörslängderna tog han över arrendet 1893 efter sin far som haft det sedan 1865. Efter att ha byggt hjulfabrik och sågverk i närliggande byn Hanaskog flyttade även Spånga-Sven med familj dit år 1911.

I Sagan om Helgehus visar möllaren sällskapet ett vad högre upp där de kan ta sig över och enligt den topografiska beskrivningen från 1818 ska ån ”vid måttlig vattenhögd” vara vadbar vid Spånga Mölla. Kanske det än idag kan vara möjligt att hitta vadet men jag har inte undersökt saken närmare. Just ovanför möllan är botten av åfåran dock täckt av större stenar.

Även om dagens å vintertid kan forsa vid bron så är vattenflödet mindre än under Cederborgs tid. Trots att Spånga-Sven flyttade till Hanaskog tog han nämligen initiativ till att bygga ett kraftverk år 1924 och till detta leder en kanal bort stora delar av åns vatten.

För läsaren med näsa för detaljer så kallas ån vid Spånga för Kummele Å på kartan från 1696. Detsamma (Kumble å) gäller i den ekonomisk-topografiska beskrivningen från 1762. Kanske har namnet med Kumle bro som ligger nedströms Spånga att göra? Ordet kummel anger SAOB kan betyda exempelvis gravsten, gravröse eller sjömärke (av sten). På en ägomätning från 1733 kallas dock ån för Alma Å så förmodligen användes namnen parallellt.



Bild 4: Den forsande Almaån vid Spånga. (Artikelförfattarens fotografi, 2017-11-26)

Rövarekulan

Eftersom Claus Röde inte på egen hand lyckas förgöra Rolf tar han först hjälp av trollkvinnan Sigbrit Lunke och därefter av stigmännen. För att komma till dem rider han in på vägen mot Ballingstorp där "Bjaernlevsskogen" tar sin början och viker av på en smal och stenig skogsväg i sydostlig riktning för att därefter rida österut på en knappt märkbar stig. I skogen finns ett stort berg som delats i två så att en rämna med lodräta väggar uppkommit. Över denna rämna har lagts stockar, ris och torvor som tak och det är här som stigmännen bor.

Denna grotta beskrivs även i Cederborgs roman Göingehövdingen vari läsaren får veta att den ligger i en från marken uppstickande granitklint; grottans norra öppning ska vara belägen 20 fot (ungefär 7 meter) över marken medan den västra ska ligga i marknivå. Platsen skulle ännu under författarens levnad ha kallats Snapphanekulan och Cederborg skriver att han en gång i tiden sett "ruinerna efter denna håla". Claus väg dit beskriver han ur minnet.

Skogsområdet, i vilken stigmännens håla ska ha legat, kallas Bokelyckan och ligger söder om den väg som från väg 19 leder till Ballingstorp. Strax efter infarten till Bröderna Björklunds bergkrossupplag står en sten med inskriften ”1859 är vägen gjord”. Cederborg lämnade bygden på 1880-talet så när han hänvisar till ”vägen mot Ballingstorp” avses alltså nuvarande sträckning.

Skifteskartan från 1837 visar att man tidigare kom till Ballingstorp längs en slingrande väg som går omväxlande öster- och sydösterut söder om nuvarande Ballingstorpsväg. Bitar av denna finns ännu kvar i form av en smal stig i skogen. Det bör således vara längs denna som Claus Röde färdas på sin väg till stigmännen.

Bergkrossupplaget har på senare år expanderat och når nu ända fram till Rövarekulan, som området idag kallas. Vid ett besök på platsen konstateras att någon rämna tyvärr inte längre finns kvar. På ett par ställen går bergväggen lodrätt rakt upp men det är inte den bergvägg Cederborg omtalar då nutidens visar spår av stembrytning.

På 1890-talet började man nämligen bryta svart granit i Rövarekulan men detta upphörde snabbt eftersom stenen inte höll bästa kvalitet. En tid därefter återupptogs brytningen men då istället av ”gråberg” som används till gatsten och byggnadssten. När just Rövarekulan övergavs som stembrott vet jag inte men under 1900-talet togs upp nya brott i området och verksamheten i Bokelyckan pågår ju än idag och i stor skala. Området vid Rövarekulan är inte särdeles promenadvänligt då marken till stor del är täckt av stora stenblock och skrotsten i varierande storlek.



Bild 5: Från Rövarekulan (Artikelförfattarens fotografi, 2025-09-28).

Rigmors flykt

Stigmännen hjälper Claus Röde att röva bort Rigmor på hennes brudfärd mellan Vanås och Gryts kyrka. När hon kommer till sans efter överfallet är hon inspärrad på Helgehus och kan genom sitt fönster se Knislingebro. Snart samlas Rolf Dyre och andra adelsmän på Knislingesidan för att med hjälp av kastmaskiner beskjuta borgen. Strax innan borgen tvingas uppges nås de dock av budskapet att tusentals nordskånska bönder är på väg för att göra uppror varpå adelsmännen skyndar hem för att försvara sina borgar.

Fånge på Helgehus är sedan tidigare Claus Rödes älskarinna Rosamunda som Rigmor blir god vän med. Till borgen kommer även munken Sigfrid från Bäckaskog med ett brev från Claus Rödes farbror, ärkebiskopen Karl Röde. Sigbrit Lunkes tama skata snappar åt sig Claus ring och tappar den framför Rigmors fötter. Klädd i munkkåpan lyckas hon nattetid lämna borgen och därefter väntar en lång promenad för att komma hem till Vanås.

Som synes på kartan från 1696 gjorde vägen strax väster om bron en sväng nedom kvarnarna men vid laga skifte 1837 föreslog prosten Ström att vägen skulle rätas upp eftersom han, på sin väg mellan Hjärsås och Knislinge kyrkor, ofta blev uppehållen bakom vagnar som skulle till kvarnen respektive till sågen.

Så skedde också och därför går vägen (Brogatan) likadant idag som under Cederborgs tid.

Sträckan Rigmor har framför sig att promenera ligger på mellan 3,5 och 4 kilometer där första kilometern, mellan Knislingebro och prästgården där hon stannar till en stund, sker i djup snö och uppförsbacke. Cederborg benämner denna backe Brinkåkersliden – ett namn som är gångbart än idag. Under min uppväxt har jag hört nämnda backe kallas Postabacken men eftersom Posten inte längre finns kvar i lokalerna uppe på krönet är förmodligen detta namn på utdöende. Men att ta sig uppför backen är antagligen precis lika påfrestande idag som det alltid har varit.

Knislinge kyrka började uppföras runt år 1200, även om tornet tillkom först på 1450-talet, så en prästgård bör ha funnits på 1300-talet när Sagan om Helgehus utspelar sig. På Cederborgs tid bestod prästgården av byggnader från 1600-talet placerade väster om kyrkan. Dessa flyttades i början av 1930-talet och ersattes av bland annat det gula hus, Kyrkstugan, som ännu står kvar och idag hyser förskoleverksamhet.

Rigmor slumrar till och när hon vaknar är det nästan ljust och det är fortfarande ett par kilometers vandring kvar. Cederborg skriver att denna väg går igenom skog och tittar man på lite nyare kartor så är det först på 1960- och 70-talen som vägen mot Hässleholm rätas ut och bebyggelsen på allvar börjar spridas västerut.

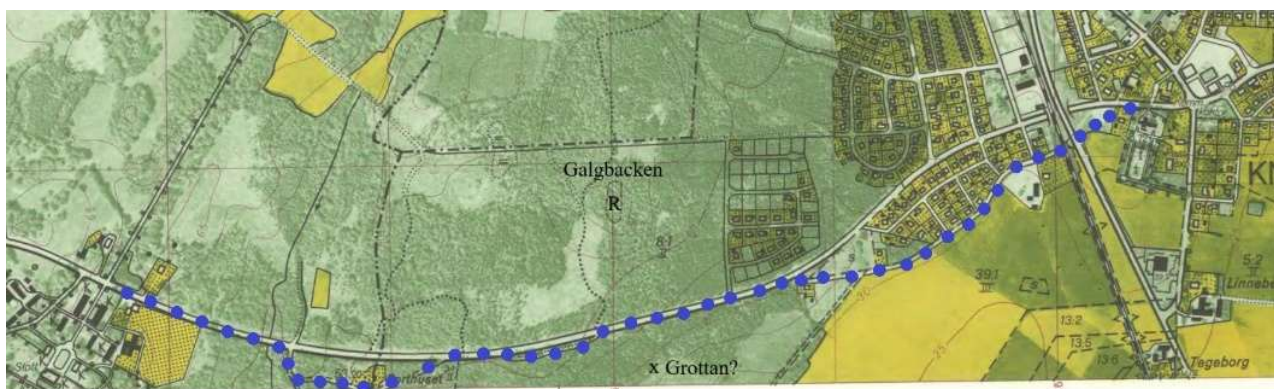


Bild 6: Rigmors flyktväg. Ekonomiska kartan 1976. (Ursprungskartan från Lantmäteriets historiska arkiv, artikelförfattarens tillägg.)

När Rigmor befinner sig mitt för en höjd, som enligt Cederborg under mitten av 1800-talet kallades galgbacken, hör hon förföljarna bakom sig. Mitt för nämnda

höjd drar sig Rigmor till minnes att det bara några steg bort ska ligga en grotta, eller håla, som hennes bror Jep visat henne. I hålan ligger Rigmor dold tills hon hör folk från Vanås jaga iväg hennes förföljare vilka passerat grottan och letat sig ända bort till borgen.

Angående grottan så anges det att den ska ha öppningen riktad bort från vägen, vara så låg att ingen vuxen kan stå rak och längre in utvidga sig så att tre till fyra personer får plats i liggande ställning. Cederborg skriver att han själv besökt denna grotta som barn.

I Ortnamnsregistret finns en notering angående Rackarebacken på ”8Knisslinge (...) å gränsen till Vanås”. Min gissning är att det är höjden norr om Hässleholmsvägen, innehållande skeppssättningar, domarringar och resta stenar från järn- och bronsåldern som avses.

Inför att artikeln om Helgehus skulle publiceras i hembygdsföreningens årsbok 2018 gjorde jag ett försök att med hjälp av Cederborgs beskrivning hitta grottan men trots att det nära vägen fanns gott om mossöväxta stenar och rösen hittade jag inget som innehöll en håla stor nog att krypa in i. Först ett femtiotal meter ifrån vägen, dock mitt för höjden, fann jag en möjlig kandidat. Mellan två stora block hade det bildats en låg öppning som det gick att krypa in i och, om man hade gett sig till att rensa ut 150 års barr och jord, kanske skulle kunna rymma ett par personer liggandes i bredd. Om detta är rätt grotta så minns antingen Cederborg fel angående dess placering eller så har han för berättelsens skull flyttat den närmare vägen. Sedan mitt första besök har området kalthuggits och blocken ligger nu i ett hav av meterhög växtlighet vilket för tillfället gör dem svåra att besöka.



Bild 7: Den omskrivna grottan?
(Artikelförfattarens fotografi, 2017-11-03)

Vad hände då med Helgehus?

När Claus får reda på att Rigmor rymt och att munken Sigfrid varit henne behjälplig beordrar han att Sigfrid ska hängas. Bannlysningen från ärkebiskopen låter inte vänta på sig och Claus har snart inte många allierade kvar.

I mars månad väntar en rekordstor snösmältning varpå isblock i mängder kommer flytandes för att fastna mellan pålarna i Knislingebro där det efter hand byggs upp en jättevall. En natt klarar bron inte längre att stå emot och brister varpå vatten och is kastar sig mot Helgehus som sjunker nästan helt i djupet. Claus kastas av en våg upp i luften och när han landar spetsas han på tornspiran. Den enda överlevande är Rosamunda som spolas iland i en hage och senare följer med Rigmor och Rolf då de flyttar till Färlöfsholm.

Liksom sägnernas borgar sjunker Helgehus i djupet och Cederborg skriver att folket på 1300-talet såg katastrofen som en Guds dom; Claus hade ju sagt att Gud skulle sätta honom som vindflöjel på sin egen tornspira om han inte sagt allt han visste om skottet i Olinge skog. Dock tillägger Cederborg att vi ”sena tiders barn” helst vill ha en naturlig förklaring på vad som sker och att störtvågen som träffade borgen då isvallen brast kan ha varit orsaken till att den sjönk ifall holmen varit underminerad av ån. Störtvågen som förklaring till borgens försvinnande är en annan än dem i de sägner jag haft tillgång till vilket i sig är intressant då Cederborg med sin berättelse kanske därmed kom att skapa en ny sägen.

Börjar man leta lite dyker historien om en sjunken borg upp på fler platser och är alltså inte unik vad beträffar Helgehus. En borg skulle ha legat vid Röstånga och varit bebodd av en mäktig, förtryckande herre. När folket till slut stormade borgen blev den så full av folk att jorden brast så att borgen försvann och på platsen bildades det som idag är Odensjön. Enligt en annan version skulle borgen ha försvunnit för att borgherren gick på jakt under juldagen.

Brattingsborg är ytterligare ett exempel. Denna var belägen på en av Ivöns norra uddar och beboddes av en kung. Sedan kungen begått en stor synd brast klippan där hans borg stod och borgen försvann ned i sjön. Borgens tornspiror skulle dock förr i tiden ha varit synliga vid klart väder. Enligt en källa skulle kungen rövat till sig stora skatter och synden han begått var att han, då han inte hittade några lämpliga makar till sina barn, lät dem gifta sig med varandra.

Den onda borgherren, folkanstormningen och att tornspirorna en gång i tiden varit synliga överensstämmer med sägnerna om Helgehus.

Vid skrivandet av denna artikel har jag relativt enkelt hittat äldre information både om gamla sägner och om hembygden. Det har varit spännande att jämföra kartor och se hur vägarna till viss del ligger på samma ställen som för hundratals år sen. Tittar man på vägnamnen som Brogatan, Vanåsvägen och Olingevägen, så avslöjar de även något om sina tidigaste sträckningar.

I sin berättelse förlägger Cederborg handlingen till sin hembygd och trots att det gått 150 år sedan han lämnade trakten finns många av de beskrivna platserna kvar och genom att be sig till dessa blir berättelsen än mer levande. Spånga med sin bro och sin å förtjänar ett besök, området Rövarkulan finns kvar även om inte stigmännens håla gör det, Rigmors flyktväg går att promenera och grottan mittemot galgbacken kommer att vara möjlig att krypa in igen så fort ungsbogen vuxit sig lite högre. Och nere vid Hölen där den gråa gamla borgen skulle ha stått virvlar vattnet ännu. Säkert orsakas de flesta virvlarna av kraftverket men kanske, kanske att någon av dem beror på att det längst ned i den nästan bottenlösa ån står en sjunken borg kring vars tornspira vattnet fortsatt att snurra.

Referenslista

Om Cederborg

* Fernebring, Lars och Robertson, Mac. C. Aug. Cederborg. *Snapphanetidens berättare*, VEKERUM förlag, Lund 1993

* Fernebring, Lars och Robertson, Mac. C. Aug. Cederborg - *Snapphanetidens berättare – en dokumentärfilm*, 1991 (tillgänglig på:

<<https://www.youtube.com/watch?v=OAdJ2ujoI1s>>)

Om Helgehus och andra sjunkna borgar

* Johnsson, Pehr, *Sägner från nordöstra Skåne*, s.9, P.A. Norstedt&soner, Stockholm 1913.

- * Johnsson, Pehr, *Skånska folksägnen, seder och bruk, upptecknade under år 1921*, s.241 och s. 409f. Folklivsarkivet: M466
- * Johnsson, Pehr, *Skånska sägner och traditioner upptecknade av Pehr Johnsson 1924—1925*, s.31ff. Folklivsarkivet: M470
- * OSVALD, *Hos en skånsk bondehöfding*, Idun 30:e årgången, Stockholm 1917. Hämtat från http://www.ub.gu.se/fastalaban/erez/kvinnohistoriska/tidskrifter/idun/1917/pdf/1917_26.pdf den 10/7-2017
- * Wigström, Eva (red.), *Folkdiktning, visor, folktro, sägner och en svartkonstbok. 2. saml.*, s.107, Göteborg, 1881
- * Åkesson, Carin. *Slottet Brattingsborg – i den sägenomspunna Ivösjön*. 2015. Hämtat den 20/11-2017 från <<http://www.bygdeband.se/wp-content/uploads/2017/02/brattingsb.pdf>>

Kartmaterial

- * Ägomätning 1696, Knislinge. 11-KNJ-12.
- * Ägomätning 1733, Kviinge. 11-KVI-6
- * Laga skifte 1837, Kviinge socken Hanaskog nr 1-16.
- * Ekonomiska kartan 1973, Knislinge J133-3D6i76.
- * Eniro, karta över Knislinge, 2025

Övrigt

- * Institutet för språk och folkminnen, 1929, ”Rackarbacken”, hämtat den 26/10-2017 från:
<http://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/_s2lx001/119129a1/p4/0000095a.pdf>
- * Johansson, Sven, *Bergets fria söner: om stenarbetarna i Bjärlöv och deras bygd*, Färlöv, 1994.
- * Börje Johnsson. *Minnen från Spånga*. Göinge hembygdsförenings årsbok 2019.
- * Johnsson, Pehr. *Snapphanesägner från Östra Göinge*. Göinge hembygdsförenings årsbok 1952. Kristianstads boktryckeri AB
- * Knislinge Hembygdsförening, *Händelser i Knislinge, Hanaskog och Gryt sammanfattade i korta, årtalsangivna notiser av medlemmarna i Knislinge Hembygdsförening*, 2016
- * SAOB, 1932, ”Hölja”, Hämtat 27/10-2017 från
<http://www.saob.se/artikel/?unik=H_2211-0060.P222>
- * Thersner, U. *Militariske förhållanden 1818*. www.faerelde.se/wp-content/uploads/2018/03/MilitariskeForhallanden-1-1818.pdf Hämtat den 28/9-25
- * Wallin, Curt (red.) (1981). *Kristianstads län 1762: en ekonomisk-topografisk beskrivning*. Tomelilla, Bokförlaget Österleniana
- * Wanås gods AB. <https://godset.wanas.se/svenska/Om/Historia.aspx>. Hämtat 28/9-25